

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2023-48-9

УДК 330.34.014

Ушкаренко Ю.В.

*доктор економічних наук, професор,
завідувачка кафедри економіки, менеджменту та адміністрування
Херсонського державного університету
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7231-5277>
E-mail: ushkarenkoj@gmail.com*

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Стаття досліджує проблематику підвищення ефективності управління стійким розвитком в контексті міжнародної інтеграції. Визначено основні елементи управління стійким розвитком економічної системи. Проаналізовано фактори, що здійснюють суттєвий вплив на стійкість соціально-економічної системи. Встановлено, що сталий розвиток країни залежить від рівня її конкурентоспроможності, який, у свою чергу, визначається ефективністю інноваційної діяльності. Досліджено основні механізми, які можуть бути використані для управління стійким розвитком соціально-економічних систем. Впровадження механізмів управління стійким розвитком передбачає реалізацію системи заходів оперативного і стратегічного характеру, результатом якої має стати такий стан соціально-економічної системи, який забезпечує збалансованість економічного зростання та якості життя населення в умовах екологічних обмежень.

Ключові слова: ефективність управління, сталий розвиток, соціально-економічна система, інноваційна діяльність, національна економіка, конкурентоспроможність.

Ushkarenko Iuliia. WAYS OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL INTEGRATION

The article explores issues of increasing the efficiency of sustainable development management in the context of international integration. An important factor of sustainable development is management efficiency. The decisive role played by the effectiveness of the management of sustainable development is due to the presence of serious economic, ecological and social contradictions, which in modern conditions have reached a planetary scale. At the current stage, management of international integration processes, elimination of shortcomings of the global financial system, and a number of other issues are of the utmost importance. The main elements of managing the sustainable development of the economic system are defined. Factors that have a significant impact on the stability of the socio-economic system are analyzed. The main mechanisms that can be used to manage the sustainable development of socio-economic systems have been studied. Solving the management task includes the selection of a vector of management goals, which describes the behavior of the management object in an ideal state. Depending on the state of the socio-economic system and the selected management goals, a set of mechanisms aimed at achieving management goals is determined. The implementation of sustainable development management mechanisms involves the implementation of a system of measures of an operational and strategic nature, the result of which should be such a state of the socio-economic system that ensures the balance of economic growth and the quality of life of the population in conditions of environmental restrictions. Mechanisms for managing the sustainable development of socio-economic systems include: adaptive, anti-crisis, process, indicative, innovative. The most important element of managing the sustainable development of the socio-economic system is the assessment of sustainability, based on monitoring data of the internal and external environment, the results of the analysis of risk factors. To assess sustainability, it is possible to apply a methodology that allows the use of indicators of different types and dimensions, to rank these indicators according to the level of their influence on the sustainable development of the system, as well as to calculate a generalized index of sustainability, which allows positioning the socio-economic system in the space of similar systems.

Keywords: management efficiency, sustainable development, socio-economic system, innovative activity, national economy, competitiveness.

Постановка проблеми. Важливим чинником сталого розвитку є ефективність управління. Вирішальна роль, яку має ефективність управління стійким розвитком, обумовлена наявністю серйозних економічних, екологічних та соціальних протиріч, які в сучасних умовах досягли планетарного масштабу. Нові реалії вимагають докорінної зміни системи управління стійким

розвитком, здатним вирішити основні проблеми людства. Проблема управління, як і проблема стійкості – це дуже динамічний процес, який постійно вдосконалюється залежно від розвитку соціально-економічного прогресу, від змін, що він вносить у систему життєдіяльності людського суспільства. І оскільки це явище дуже багатопланове, ми повинні обмежитися розгля-

Рис. 1. Схема управління стійким розвитком економічної системи

Джерело: складено автором

дом окремих аспектів управління стійким розвитком. На сучасному етапі найважливіше значення має управління процесами міжнародної інтеграції, усунення недоліків глобальної фінансової системи та низка інших питань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом питанням управління стійким розвитком соціально-економічних систем приділяється значна увага у науковій літературі. Серед подібних розробок найбільшого поширення набув підхід, заснований на використанні принципів екології, економічної географії, економіки, соціології та інших дисциплін. Такий комплексний підхід до вирішення проблеми управління сталим розвитком широко використовується в роботах Черних А.В., Моїсеєва М.М., Срібного Л.Р., Одума Г., Барінова В.Н., Зверева В.В., Браун Л., Ревенко Д.С., Четиркіна Е.М., Гончаренко О.М., Хьюберта К.Р. Ці автори

акцент у своїх дослідженнях роблять на екологічну складову стійкості, приділяють увагу взаємозв'язку управління людським капіталом з стійким розвитком соціально-економічних систем тощо. Разом з тим, у літературі недостатньо представлені роботи, що пов'язують управління стійким розвитком з економічними факторами, до яких можна віднести проблеми збалансованості та пропорційності національної економіки, з одного боку, і якістю національної інноваційної системи, з іншого. Тому, не викликає сумніву необхідність розробки та вдосконалення механізмів управління стійким розвитком соціально-економічних систем.

Мета статті. Розглянути процеси управління стійким розвитком у тих соціально-економічних умовах, у яких на даний момент часу знаходиться підприємство, галузь, регіон, країна та світова економіка в цілому.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Основні елементи управління стійким розвитком економічної системи можна представити у вигляді схеми, наведеної на рис. 1.

На першому етапі управління стійким розвитком необхідно проаналізувати фактори, що здійснюють суттєвий вплив на стійкість соціально-економічної системи (рис. 2).

У процесі діагностики проводиться комплексна оцінка спільного впливу різних чинників на стан соціально-економічної системи. Ефективне управління стійким розвитком вимагає не тільки аналізу негативних чинників, а й прогнозування можливих загроз, зокрема у кількісному вираженні. Це передбачає ідентифікацію ризиків, оцінку ймовірності розвитку кризових явищ у соціально-економічній системі.

Своєчасні та достовірні прогнози дані повинні забезпечувати якісну підтримку

Рис. 2 Складові діагностики стійкості

Джерело: складено автором

всіх необхідних функцій управління стійким розвитком, знижувати невизначеність прийняття життєво важливих управлінських рішень, сприяти стійкому функціонуванню соціально-економічної системи в оперативному та стратегічному аспектах.

Найважливішим елементом управління стійким розвитком соціально-економічної системи є оцінка стійкості, заснована на даних моніторингу внутрішнього та зовнішнього середовища, результатах аналізу факторів ризику. Для оцінки стійкості можна застосовувати методіку, що дозволяє використовувати показники різного виду та різної розмірності, ранжувати ці показники за рівнем їх впливу на сталий розвиток системи, а також обчислювати узагальнений індекс стійкості, що дозволяє позиціонувати соціально-економічну систему в просторі аналогічних систем. Позиціонування соціально-економічної системи, по суті представляє визначення вектора стану системи під впливом різноманітних обурень. Вирішення завдання управління включає вибір вектора цілей управління, який описує поведінку об'єкта управління в ідеальному стані. Залежно від стану соціально-економічної системи та обраних цілей управління, визначається набір механізмів, спрямованих на досягнення цілей управління. Впровадження механізмів управління стійким розвитком передбачає реалізацію системи заходів оперативного та стратегічного характеру, результатом якого має стати такий стан соціально-економічної системи, що забезпечує збалансованість економічного зростання та якості життя населення в умовах екологічних обмежень.

Розглянемо основні механізми, які можуть бути використані для управління

стійким розвитком соціально-економічних систем. В табл. 1 представлені види управління стійким розвитком.

1. Адаптивне управління. Вперше поняття адаптації було використано у 1954 році Цянь Сюе-Сенем в його книзі «Технічна кібернетика» для позначення здатності живої системи пристосовуватися до умов, що змінюються. «Адаптивна система – це система, яка «може пристосуватися до змінних внутрішніх і зовнішніх умов» [6]. Істотні особливості соціально-економічних систем не дають можливості використовувати повною мірою схему та методи адаптивного управління, розроблені для технічних систем. Такі системи характеризуються великим набором факторів, що значно ускладнюють керування ними [3; 7]. Управління в соціально-економічних системах не може вестися по усередненим характеристикам, оскільки це не дає належного ефекту: доки воно ведеться, змінюється і саме система, та її докільля. Істотна відмінність соціально-економічних систем від технічних також обумовлена якісною відмінністю типів їх параметрів. Формалізація при цьому відбувається за допомогою застосування певних фізичних і математичних законів. Побудова адаптивної системи управління у багатьох випадках дозволяє забезпечити виживання, стабільність та ефективність функціонування соціально-економічної системи. Разом з тим, опис динамічних властивостей соціально-економічних систем у формалізованому вигляді є дуже складним завданням. Це обумовлює обмеженість застосування адаптивних механізмів у завдання управління сталим розвитком. Використання адаптивного управління обмежене через складність

Таблица 1

Види управління стійким розвитком соціально-економічних систем

Види управління	Характеристика видів управління
Адаптивне управління	Націлене на проведення змін, що забезпечують пристосованість соціально-економічної системи до об'єктивних вимог реальної дійсності.
Антикризове управління	На рівні національної економіки антикризове управління пов'язано з механізмами фіскальної та монетарної політики держави.
Процесне управління	У процесному підході відбувається зміщення акцентів з управління окремими ресурсами на управління бізнес-процесами, що пов'язують воедино діяльність взаємодіючих підрозділів соціально-економічної системи.
Індикативне управління	Індикативне управління передбачає розробку збалансованих планів і бюджетів, що сприяють планомірному і пропорційному сталому розвитку соціально-економічних систем.
Інноваційний механізм управління стійким розвитком	Метою інноваційного управління є зростання продуктивності праці, підвищення конкурентоспроможності продукції країни на внутрішньому та зовнішньому ринках, а також створення інфраструктури інноваційного бізнесу, що включає правові, інституційні, фінансові та технологічні аспекти.

Джерело складено автором на основі [4; 5; 7]

процесів, що відбуваються у соціально-економічних системах; через перевищення часу адаптації до змін довкілля; через складність урахування стратегічних аспектів сталого розвитку соціально-економічної системи. У той же час адаптивний підхід може використовуватися в ряді конкретних ситуацій, бути спрямованим на подолання значної кількості проблем, застосовуватися в комбінації з іншими підходами з метою комплексної підтримки сталості соціально-економічної системи на оперативному та стратегічному рівнях.

2. Антикризове управління. Одним з прикладів, що демонструють кризу соціально-економічної системи, є Велика депресія в США. Вперше в історії з ініціативи Рузвельта Ф. була запропонована та реалізована програма антикризового управління економікою країни. Економічною платформою нового курсу з'явилися ідеї Кейнса Дж. про необхідність державного регулювання ринкової економіки [5]. Велику увагу було приділено фіскальній політиці. Зокрема, частка податків на прибуток корпорації збільшилася в півтора рази, відображаючи прагнення адміністрації Рузвельта Ф. покласти податковий тягар на великий бізнес для виходу з Великої депресії [5]. У Японії в післявоєнні роки економічний механізм характеризувався прямим державним антикризовим управлінням переважної більшості галузей і підприємств, системою фондового розподілу, жорсткого регулювання процесів звернення, ціноутворення, політики доходів [10].

3. Процесне управління. Процесний підхід до управління стійким розвитком все частіше приходиться на зміну функціональному, що отримав відображення в роботах Тейлора Ф., Файоля А. і Вебера М., в якому постулюється побудова соціально-економічних систем за функціями і рівнями ієрархії [8, с. 6; 9, с. 174]. Недоліком функціонального управління є відсутність зацікавленості у загальних результатах різних суб'єктів соціально-економічних систем, оскільки системи оцінки своєї діяльності відірвані від результативності діяльності соціально-економічної системи загалом. На рівні держави це виявляється у постійному «перетягуванні канату» між галузями промисловості, окремими компаніями, що пов'язано з відсутністю мотивації для координації дій. Особливістю процесного управління є можливість його використання для різних економічних систем: країни, регіону, галузі, підприємства. «Успіх державного

управління національними ресурсами безпосередньо залежить від правильно обраної стратегії розвитку національної економіки та ефективності використовуваних при цьому методів та технологій управління. Розуміючи це, уряди багатьох країн впроваджують у практику своєї діяльності процесне управління за цілями, результатами та ресурсами, а також контроль за досягненням цілей та результатів. Визначено довгострокові та середньострокові цільові програми та національні проекти, спрямовані на реалізацію певних вищим політичним керівництвом національних цілей... за такими основними сферами державної та бюджетної політики: забезпечення якості життя; реалізація економічного зростання; забезпечення обороноздатності та безпеки; формування потенціалу розвитку» [10].

4. Індикативне управління передбачає планове регулювання економічного розвитку і базується в першу чергу на індикативному плануванні. «Індикативне планування може розглядатися як процес формування та подальшого досягнення системи параметрів (індикаторів), що характеризують стан та розвиток економіки країни, що відповідають державній соціально-економічній політиці, та встановлення заходів державного впливу на соціальні та економічні процеси з метою досягнення зазначеними індикаторами значень, визначених з метою планування» [3]. «Центральним поняттям системи індикативного управління та планування є індикатор – інтегральний показник, що кількісно визначає якісні характеристики соціально-економічних процесів. Індикатори визначаються як і параметри кордонів, у яких система, куди входять організаційні механізми, технологічні зв'язки, матеріальні та фінансові потоки, може стійко функціонувати і розвиватися» [3]. Крім цього, визначаються деякі рамки (коридори), в яких повинні знаходитися вибрані індикатори. Якщо індикатор виходить за рамки встановленого коридору, це служить сигналом для вживання коригувальних управлінських заходів для забезпечення сталого розвитку соціально-економічної системи.

5. Інноваційний механізм управління стійким розвитком. Цьому підходу в контексті управління стійким розвитком в економічній літературі приділено мало уваги. Тим часом, сталий розвиток соціально-економічної системи пов'язаний з її інноваційним потенціалом та інноваційною активністю. Ефективність інновацій-

ного управління один із найважливіших чинників зростання конкурентоспроможності економічної системи. Національну конкурентоспроможність можна визначити як здатність національної економіки виробляти та споживати товари та послуги в умовах конкурентної боротьби з виробниками інших країн. При цьому підвищення національної конкурентоспроможності зазвичай ототожнюється зі зростанням життєвих стандартів і прискоренням економічного зростання. На нашу думку, сталий розвиток країни залежить від рівня її конкурентоспроможності, який, у свою чергу, визначається ефективністю інноваційної діяльності. Реалізація інноваційного сценарію розвитку країни неможлива без створення ефективної системи управління інноваційними перетвореннями. Така система необхідна для забезпечення сталого розвитку та економічного зростання, заснованого на інноваціях.

До структури системи управління стійким розвитком країни на основі інноваційних перетворень можна включити об'єкт управління, який представляє собою інноваційний комплекс країни, що реалізує інноваційний процес. Інноваційна діяльність здійснюється промисловими підприємствами, науковими організаціями та вишами, а також організаціями інфраструктурного забезпечення інноваційної діяльності (технопарки, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри). В об'єкт управління ми також включаємо наукове та кадрове забезпечення інноваційної діяльності та процес трансферу технологій. Ефективна діяльність інноваційного комплексу (національної інноваційної системи) призводить до зростання національної конкурентоспроможності та стійкості країни. Для оцінки результатів роботи інноваційного комплексу України необхідний постійний моніторинг інноваційного процесу, рівня конкурентоспроможності та сталого розвитку країни. Дані для моніторингу формуються на основі статистичного спостереження результатів інноваційної діяльності в країні та регіоні, що здійснюється під егідою державних та регіональних органів державної статистики.

Це можна представити у вигляді кількох контурів управління. Внутрішній контур включатиме управління інноваційною діяльністю (керуючі впливу – державні та регіональні програми підтримки інноваційної діяльності, закони з розвитку інноваційної діяльності в країні та регі-

оні). Наступний контур являтиме собою управління національною або регіональною конкурентоспроможністю. Інструментами управління тут є державна і регіональна промислова політика, підтримка та розширення групи провідних підприємств та галузей. Нарешті, зовнішній контур реалізує управління стійким розвитком країни. Основними інструментами управління стійкістю є геополітика, екологічна політика, забезпечення політичних та цивільних прав громадян, розвиток людського капіталу.

Таким чином, для управління стійким розвитком соціально-економічних систем можуть використовуватися описані вище та інші механізми, які не виключають один одного, а навпаки, взаємно доповнюють [4; 5]. Для досягнення оптимального рівня управління стійким розвитком країни є доцільним використання одного або одночасно кількох із запропонованих механізмів. На нашу думку, для підвищення керованості, стійкості та ефективності функціонування економіки, збільшення темпів її розвитку необхідно, щоб всі її найважливіші підсистеми, що знаходяться на різних стадіях розвитку, були приведені до єдиного темпу еволюції, синхронізовані, і були правильно топологічно організовані [6]. Одночасне використання пакета різних механізмів управління, описаних вище, на наш погляд, викликає певний синергетичний ефект і істотно збільшує стійкість соціально-економічної системи. При цьому вибір їх комбінації обумовлюється динамікою розвитку промислового виробництва в Україні, макроекономічною ситуацією (зокрема, динамікою ВВП та інших показників системи національних рахунків) та іншими факторами.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити такі висновки.

1. Обґрунтовано доцільність розробки та вдосконалення механізмів управління стійким розвитком соціально-економічних систем. Вирішення завдання управління включає вибір вектора цілей управління, який описує поведінку об'єкта управління в ідеальному стані. Залежно від стану соціально-економічної системи та обраних цілей управління визначається набір механізмів, спрямованих на досягнення цілей управління. Впровадження механізмів управління стійким розвитком передбачає реалізацію системи заходів оперативного і стратегічного характеру, результатом якої має стати такий стан соціально-економічної системи, який забезпечує збалансованість

економічного зростання та якості життя населення в умовах екологічних обмежень.

2. До механізмів управління сталим розвитком соціально-економічних систем можна віднести: адаптивний, антикризовий, процесний, індикативний, інноваційний. Адаптивне управління дозволяє проводити радикальні зміни, що забезпечують пристосованість соціально-економічної системи до об'єктивних вимог реальної дійсності. Антикризове управління стійким розвитком передбачає використання фінансових механізмів, наприклад динамічну оптимізацію грошових потоків. У процесному підході відбувається зміщення акцентів з управління окремими ресурсами на управління процесами, що пов'язують діяльність взаємодіючих підрозділів соціально-економічної системи з метою підвищення її стійкості. Індикативне управління передбачає планове регулювання соціально-економічного розвитку. Інноваційний механізм управління стійким розвитком передбачає реалізацію економічними системами конкурентних переваг високого порядку, заснованих на використанні нових технологій, високої кваліфікації працівників та нових підходів в управлінні.

3. Особливий інтерес представляє інноваційний механізм управління сталим розвитком соціально-економічних систем. Основними інструментами управління стійкістю є геополітика, екологічна політика, забезпечення політичних та цивільних прав громадян, розвиток людського капіталу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гайдено П.П., Давидов Ю.Н. Проблеми бюрократії у Макса Вебера. *Питання філософії*. 2000. № 3. С. 178.
2. Дем'яненко Т.І., Хомутов Д.Г. Формування системи механізму ефективного управління на промислових підприємствах. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. 5. С. 81–85.
3. Дем'яненко Т., Яковенко І. Реінжиніринг бізнес-процесів як сучасний метод управління стратегічними змінами на підприємстві. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Економіка*. 2022. № 14(28). URL: <https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/478/>
4. Корольова А.О. Екологічна та ресурсна складова сталого розвитку підприємств України. *Наукові записки*. 2015. Вип. 17. С. 47–50.
5. Квятковська Л.А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2013. № 1. С. 85–89.
6. Малуца Л.Я. Екологічний імператив забезпечення економічної безпеки в контексті сталого розвитку суспільства. *Галицький економічний вісник*. 2014. Т. 44. № 1. С. 21–29.
7. Ушкаренко Ю.В., Соловйов А.І. Соціальні інновації у системі сталого. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : економіка та управління*. 2023. № 7. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-7-03-05/2023-7-03-05>
8. Fayol H. *General and industrial management*. London : Pitman, 1949. P. 5–6.
9. Taylor F.W. *Scientific management*. N.Y. : Harper and Brothers, 1911. 238 p.
10. Ushkarenko I. Socio-economic prerequisites for sustainable development of national economies in a globalised world. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2023. № 47. С. 5–10.

REFERENCES:

1. Haidenko P.P., Davydov Yu.N. (2000) Problemy biurokratii u Maksa Vebera. *Pytannia filosofii*, no. 3, p. 178.
2. Dem'yanenko T.I., Khomutov D.G. (2018) Formuvannya sistemi mekhanizmu yefektivnogo upravlinnya na promislovikh pidpriemstvakh. *Yekonomichniy visnik Zaporiz'koi derzhavnoi inzhenernoi akademii*, vol. 5, pp. 81–85.
3. Dem'ianenko T., Yakovenko I. (2022) Reinzhinirynh biznes-protsesiv yak suchasnyi metod upravlinnia stratehichnyimi zminamy na pidpriemstvi. *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka. Seriiia Ekonomika*, no. 14(28). Available at: <https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/478/>
4. Korolova A.O. (2015) Ekolohichna ta resursna skladova staloho rozvytku pidpriemstv Ukrainy. *Naukovi zapysk*, vol. 17, pp. 47–50.
5. Kviatkovska L.A. (2013) Realizatsiia pryntsyypiv kontseptsii staloho rozvytku v diialnosti pidpriemstva. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, no. 1, pp. 85–89.
6. Maliuta L.Ya. (2014) Ekolohichni imperatyv zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky v konteksti staloho rozvytku suspilstva. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*, t. 44, no. 1, pp. 21–29.
7. Ushkarenko Yu.V., Soloviov A.I. (2023) Sotsialni innovatsii u systemi staloho. *Problemy suchasnykh transformatsii. Seriiia: ekonomika ta upravlinnia*, no. 7. Available at: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-7-03-05/2023-7-03-05>
8. Fayol H. (1949) *General and industrial management*. London: Pitman, pp. 5–6.
9. Taylor F.W. (1911) *Scientific management*. N.Y.: Harper and Brothers, 238 p.
10. Ushkarenko I. (2023) Socio-economic prerequisites for sustainable development of national economies in a globalised world. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriiia «Ekonomichni nauky»*, no. 47, pp. 5–10.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2023.
The article was received 29 May 2023.